

МУСИҚА ҲҚИТУВЧИЛАРИНИ КАСБИЙ ТАЙЁРЛАШНИНГ ИЛМИЙ - ПЕДАГОГИК АСОСЛАРИ

Ф.Н.Халилов – педагогика фанлари доктори, профессор

Ўзбекистон давлат шархиунослик университети

С.Сайтбекова - педагогика фанлари номзоди, доцент

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: мусиқа санъати, бадий воситалар, ижодкорлик, маънавий, қўшиқ, куй, услуб, восита, мусиқа ҳқитувчилари мақолалари.

Ключевые слова: музыкальное искусство, творческие средства, творчество, просвещение, песня, мелодия, метод, средство, статьи учителей музыки.

Key words: music art, creative means, art, enlightenment, song, melody, method, facility, articles of music teachers.

Бугунги кунда мусиқа фанини ҳқитиш жараёнида ўрта таълим мактаблари ҳқувчиларининг мусиқа малакаларини пухта эгаллашлари учун барча имкониятлар мавжуд. Ушбу жараёнда асосий ролни мусиқа ҳқитувчиси ўйнайди. Ва, унинг фаолиятига катта эътибор бериш зарур. Мусиқий таълимнинг ўзига хос жихатларидан бири шундаки, бугун мусиқа ҳқитувчилари эгаллаган махсус билимлар, юқори касбий маҳорат, умумий маданият, ғоявий-ахлоқий сифатлар, иқтисодий ва ижтимоий вазифаларни ҳал қилишнинг омили сифатида амалга оширилмоқда. ХХI асрда аҳборот коммуникация қўламининг кескин ўсиши, инсонларда маънавий эҳтиёжнинг ўсиши ёш авлодни ҳқитиш ва тарбиялаш вазифаларини янги даражага кўтарди. Чунки нафақат таълим мазмунига, балки тарбиявий ишларни ташкил қилиш, ҳқувчиларнинг маданиятини ўстириш, унинг йўллари, шаклларига ҳам талаб ошмоқда. Мусиқа маданияти дарсларида тарбия масалаларига ҳар томонлама, тизимли ёндашув, тарбиявий ишларни ташкил қилишга фаол илмий асосланган услуб ва воситаларини жорий қилиш келажакда иқтисодий, ижтимоий ва маънавий ҳаёт орасидаги ўзаро алоқаларни чуқурлаштириш имкониятини беради. Мусиқа таълими ҳқитувчиларининг ривожланишининг асосий хусусиятларидан бири бу: ҳозирги пайтда махсус билимлар, юқори касбий тайёргарлик ва инсоннинг умумий маданияти, унинг маънавий ҳислатлари иқтисодий ва ижтимоий вазифаларни ечишда асосий омил бўлиб хизмат қилмоқда. Баркамол авлоднинг маънавий қизиқишларининг кўп қирралиги ва ўсиб келаётган авлодни тарбиялаш ва таълим бериш вазифаларини амалга оширишда маълум даражада қийинчиликлар туғилмоқда. Бунинг асосий сабаби шундаки, нафақат тарбиявий ишларнинг ташкилий сонига, балки уларнинг мазмуни, услуби ва шаклига ҳам талаблар ортди. Тарбия муаммолари ечимини ҳал этишга атрофлича ёндашиш заруриятининг пайдо бўлиши ижтимоий ҳаётни, маънавий муҳитни, ижтимоий муҳит билим ўзаро чуқур боғланиши ва тарбиявий фаолиятни ташкил этиш воситаларини, илмий асосланган услубларини тадбиқ этиш билан боғлиқдир.

Ўсиб келаётган ёш авлодни мусиқа ва ашула санъатлари ёрдамида тарбиялаш жараёнига тизимли ёндашиш ўзининг мақсадлилиги ва изчилиги билан тавсифланади. Ҳозирги замон шароитида бўлажак мусиқа ҳқитувчиларининг шахс сифатида шаклланишлари, ижтимоий муносабатларини ривожланиши билан бир жараёнда содир бўлади. Шахсни тарбиялаш жараёни режалаштирилган мазмун ва моҳият эвазига амалга оширилади. Бу эса ўз навбатида мусиқий таълимнинг барча институтларини таълим-тарбия функцияларининг координация асосида оптимал бошқаришга имконият беради. Улар орасидаги мактаб, оила, меҳнат жамоаларини ўзаро ҳаракатлари, ўзига хос ижтимоий аҳамиятга эга бўлади. Юқорида айтиб ўтилганидек, мусиқа ҳқитувчиларини тайёрлашда педагогик нуқтаи назардан, ундаги назарий ва амалий таълимнинг ҳқитилиши кенг тармоқли корхоналарга таянганлигидир. Таълим мазмунида

педагогик ва мусиқий тайёргарлик элементларини кесишуви ётади. Замонавий илмий-техника ривожланишининг асосий хусусияти, фан ва техника ютуқларини инсон фаолиятининг барча соҳаларига жорий этишдан иборатдир. “Техника” – сўзининг маъноси бугунги кунда кенгайди, энди у оддий қурол воситалари билан чегараланиб қолмай, ўз ичига маълум бир илмий-техник билимларни ҳам қамраб олади. Шу сабабли, бу бўлажак мусиқа ҳқитувчиларни касбий ва техник тайёргарлиги бугунги кунда қуйидагиларни таъминлаши зарур:

1) биринчидан, етарлича юқори даражадаги касбий билим ва малакалар бу билимлар нафақат ижро амалиётида шунингдек, илмий тушунча ва қонунларни қўллашда имкон бериши керак;

2) иккинчидан – автоматлаштирилган ишлаб чиқариш шароитида самарали ишлаш олиши учун шахсда индивидуал хусусиятлар ва дунёқарашни шакллантириш зарур;

3) умумтаълим мактабларида ҳқитувчиларнинг эстетик тарбиялаш ечимини топишда мусиқа маданияти дарслари катта имкониятларга эгадир. Ҳқувчиларнинг мусиқий таълим жараёнида эстетик тамойилларини руёбга чиқаришда, ҳқитувчидан ҳқувчиларнинг назарий билимларини мустақил қўллаш оладиган вазиятларини юзага келтириш талаб этилади. Бусиз, ҳқувчининг ўйғунлик тайёргарлигига оид асосий вазифалар ўз ечимини топмайди. Ва бу албатта мусиқа маданияти ҳқитувчидан касбий билим ва малакаларини бўлиши талаб этилади. Булар:

1. Ижодий фаолияти, ижрочилик, санъати;

2. Билиш фаолияти (мусиқай саводлили);

3. Мусиқий санъатни, фаол ташвиқот қилишда фойдали фаолият олиб бориш;

4. Талабаларга бериладиган барча билим ва қўникмалар ўзаро боғлиқ бўлиб, доимо ривожланиб боради. Орттирилган билим ва қўникмалардан келиб чиққан ҳолда, махсус ҳқув материаллар асоси аниқланади.

Ҳар бир касб ўз хусусиятига эга. Мусиқа ҳқитувчисининг ўзига хос “сирлари” бор. Мусиқа, санъатга бўлган муҳаббат, ўзини болаларга бағишлаш, ўзининг ишига содиқлик – бу педагогларнинг доимий ҳис туйғулардир. Бу касбнинг мураккаблиги – деб ёзади машҳур педагог О.А.Апраксина мусиқа маданияти “ҳқитувчининг”, ҳам “Мусиқачи” тушунчаларига қирувчи элементларни ўзаро бир-бирига жипслигининг зарурийлигини аниқлаш билан ифодаланса, уларнинг ҳар бири кўп қиррали тушунча эканлигини унутмаслик зарур. Мусиқа ҳқитувчиси ҳқув-тарбиявий ишларни олиб боради, ҳқитувчиларни дунёқарашларини, фикрлашини ва дидни шакллантиради. У нафақат ўз фанини яхши билувчи кенг дунёқарашли ва маълумотли шахс бўлиб гина қолмай, балки бу қолғу сўзнинг устаси ҳамда кенг маъносида жамоа шахси бўлиб қолиши зарур.

Асосий вазифалардан бири–мактабнинг ҳқув-тарбия фаолиятини янги сифат босқичига кўтариш, уни жамоалар билан ўзаро таъсирини кучайтиришдан иборатдир. Бунинг натижасида ҳқувчилар ҳқув жараёнида танлаган маълум бир касбини танлаш

имкониятига эга бўлсин. Бу вазифа мактабларни юқори малакали мусика маданияти ўқитувчилари билан таъминлаш орқали амалга оширилади. Мусика ўқитувчиларини тайёрлаш тизими бир-бирига боғлиқ-тургун бирлик, бутунлик, интеграл хусусиятга эга бўлган конунларга асосланади.

Мусика ўқитувчиларини тайёрлаш мазмунида ўқув дастурлари билан асосан уйғун бирликни ҳосил қилиб, мактабга йўналтирилган турли фанлар билимларининг мажмуасига таянади. Айрим ўқув режалари мантикий тузилишида қуйидаги алоқа турлари катта аҳамият касб этадилар;

- турли ўқув фанларида кўриб чиқиладиган объектлар орасида;
- турли ўқув фанларда тушунтириладиган турли объектлар назария қонунлари орқали;
- талабаларни амалий ҳаракатлари ва тадқиқот услублар орқали;
- айрим фанлар қонунларини умумий фалсафий тушунчаларга бирлаштириш орқали.

Хулоса қилиб, айтиш керакки дарсга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш мусика маданияти ўқитувчидан ҳамиша ижодий ёндашишни, билимларини, профессионал тажрибани фаол намоён этишни талаб этади. Мусика дарси ўқитувчиси ижоди натижаси сифатида ўқувчиларнинг ички дунёсиг ғоявий – ҳиссий куч сифатида таъсир этиб уларда мусикага қизиқишни, у билан муамила қилишига эҳтиёж тўғдиради, ўқувчиларда компьютерларни ўрганишда техник фикрлашга, тадқиқотчи нуктаи назаридан ёндашишга асосланади. Бизнинг педагогик олий ўқув юртида иш тажрибамиз шуни кўрсатадики, дарс жараёнини замонавий педагогик технологиялар орқали ашула ва

мусика машғулотларини ўтказилишида талабаларни эшитиш қобилиятини яхшилади, мусикий билимни шакллантиради, компьютер саводхонлигини ва тушуниш одатларини тарбиялади, мусикани ўрганиш жараёнини таҳлил қилишни ўргатади, Мусикий жараёнини такомиллаштириш ёллариини излаш, яъни чин дилдан, топкирлик билан ишлашга ўндайди. Бўлажак мусика ўқитувчиларини тайёрлашда, улар эга бўлган билим ва кўникмалар биргаликда мақсадли тизимини ташкил этган, илмий ғоялар, қонунлар, тушунчалар, ижодий фикрлаш каби кўникмаларининг педагогик фаолиятда қўлланилсагина муваффақиятли бўлиши мумкин. Узвий тамойилилигига риоя қилиш биринчи навбатда ўқув режалари, дастур ва дарсликларини қайта кўриб чиқиш тузиш учун ҳам зарур.

Мусика ўқитувчиларини тайёрлаш заминиди уларнинг билимларни мунтазамлигини текшириш, умумлаштиришни, умумтаълим, уйғунлик ва касбий-педагогик даражасида текширилиш зарур. Бу билим даражалари, педагогик фаолиятда ўзаро муносабатда бўладилар. Мусика маданияти ўқитувчиларини махсус тайёргарлик шакллариини ишлаб чиқиш, назарий даражага кўтариш, назарий жиҳатдан ишлаб чиқилган ўқитувчилар тайёрлашни самарадорлигини такомиллаштириш ёллари орқали амалга оширилиши зарур. Педагогика институти талабалари замон талабага мос, ўқувчиларни профессионал таълим, мусика ва эстетик тайёргарлигини амалга ошириш учун етарлича тайёргарлик кўрадилар. Бу эса мусикий дарслар тарихий, психологик социологик, назарий, услубий фанларни ва мактабдаги педагогик амалиёт билан биргаликда бўлган тақдирдагина амалга оширилади.

Адабиётлар

1. Мирзиёев Ш. М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараккиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. –Т.: “Ўзбекистон” 2017, 48-б.
2. Баубекова Г.Д., Халикова Г.Т. Инновационные технологии оптимизации учебного процесса. В кн.: Образование: опыт, проблем, перспективы. Учебное пособие. –Т.: “Янги аср авлоди”, 2001. –С. 67-99.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш давлат умуммиллий дастурини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори ЎТТаълим тараккиёти журнали., 2004, 5-сон.
4. Ўзбекистон Республикаси ХТВнинг “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 149-сонли буйруғи ЎТ-Т.: “Маърифат” 2006 йил, июн.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада мусика ўқитувчилари касбий малакаларини оширишга доир фикр ва мулоҳазалар юритилган.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена проблеме развития профессиональных знаний и умений учителей музыки.

SUMMARY

This article is devoted to the problem of developing professional knowledge and skills of music teachers.

ВЛИЯНИЕ ВЫСОКОЙ ТЕМПЕРАТУРЫ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ НА АДАПТАЦИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ К ФИЗИЧЕСКОЙ НАГРУЗКЕ И СПОРТИВНУЮ РАБОТОСПОСОБНОСТЬ

М.А.Хужабеков – ассистент преподаватель
Самаркандский государственный университет

Таянч сўзлар: мослашиш, жисмоний фаолият, инсоляция, иқлим, юрак уриши, терморегуляция.

Ключевые слова: адаптация, физическая нагрузка, инсоляция, климат, ЧСС, терморегуляция.

Key words: adaptation, physical activity, insolation, climate, heart rate, thermoregulation.

Изучение адаптационной возможности сердечно-сосудистой системы спортсменов к выполнению физических нагрузок в условиях высокой температуры внешней среды представляет интерес для управления тренировочными процессами в условиях жаркого климата. Необходимость этих исследований вызвана тем, что в последнее время широко проводятся спортивные мероприятия в условиях Центральной Азии где одним из факторов внешней среды является высокая температура воздуха и солнечная инсоляция, которые отрицательно влияют на функциональное состояние организма в летнее время [2].

Известно, что климатические условия Центральной Азии характеризуются рядом особенностей, присущих

только этому региону и определяющих ход и развитие процесса акклиматизации. К таким особенностям относятся высокая температура и сухость воздуха, резкий переход от оптимальных условий к экстремально высоким температурам, значительные суточные перепады температуры. В этих условиях проводятся не только соревнования, но круглогодичные процессы подготовки. В условиях действия высокой температуры воздуха и солнечной инсоляции возникают существенные сдвиги в общем функциональном состоянии организма, и первую очередь в его нервно-гуморальной регуляции, обмена веществ, окислительной-восстановительных процессах и терморегуляции, что отражается на функции органов пищеварения, дыхания, сердечно-